

**EBEVEYNLERİ BOŞANMA SÜRECİNDE OLAN ÇOCUKLAR
İLE EBEVEYNLERİ İLE BİRLİKTE YAŞAYAN ÇOCUKLARIN
DUYGULARININ CİNSİYETE GÖRE İNCELENMESİ**

**THE EXAMINATION OF THE EMOTIONS IN TERMS OF
GENDER OF THE CHILDREN WHOSE PARENTS ARE IN
THE PROCESS OF DIVORCE AND THE CHILDREN WHO
LIVE WITH THEIR PARENTS**

Neriman ARAL¹

Mehmet SAĞLAM²

ÖZET

Bu çalışma, ebeveynleri boşanma sürecinde olan ilköğretim birinci kademedeki çocuklar ile ebeveynleriyle birlikte yaşayan çocukların duygularının cinsiyete göre incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya Ankara 9. Aile Mahkemesinde boşanma/velayet davaları devam eden, boşanma sürecinde olan ailelerin yedi on bir yaş grubundaki 40 çocuğu ile aynı yaşta anne babası ile birlikte yaşayan 40 çocuk olmak üzere toplam 80 çocuk dahil edilmiştir. Araştırmada, "Aile Bilgi Formu" ve "Çocuk Bilgi Formu" kullanılmıştır. Çocukların duygularında boşanma sürecinde olma durumunun ve cinsiyetin etkili olup olmadığı Ki Kare Analizi ile değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda; ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocukların baba ile görüşme durumunun cinsiyete göre değiştiği, çocukları mutlu eden ve üzen davranışların, mutlu olduğunda çocuğun gösterdiği davranışların ailenin boşanma sürecinde olup olmamasından etkilendiği, ailesi boşanma sürecinde olan çocukların kendilerini mutlu eden davranışı paylaştıkları kişinin cinsiyetten etkilendiği, anne babası ile birlikte yaşayan çocukların ise kendilerini en çok üzen davranışın cinsiyete göre farklılaştığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Boşanma, Çocuk, Olumlu Duygular, Olumsuz Duygular

---

¹Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, aralneriman@gmail.com

²Blm. Uzm., Ankara 9. Aile Mahkemesi, mehmet saglam81@hotmail.com

ABSTRACT

This study is carried on to examine the emotions of the children at the age of primary school whose parents are in the divorce process and whose parents live together. The sample of the study has been drawn from 80 children whose process have been continuing divorce/custody cases at ninth family court in Ankara, 40 children between the ages of 7-11 whose family are in divorce process and 40 same age children who live with their family. "Children Information Form" and "Family Information Form" has been used in the study. It has been evaluated with the Chi Square analysis if the process of divorce and gender effects the emotions of the children. As a result of this study, it has been determined that the state of meeting with the father differs according to the gender of the children, whose family is in the process of divorce. It is also concluded that the behaviors that pleases the child, and his/her reactions to these behaviors are influenced from the state of family in terms of divorce. It is recognized that the children, whose family is in the process of divorce, is affected from the gender of the person with whom they share the behavior which makes them happy. On the other hand, it has been determined that the behaviors which upset the children, whose parents live together, differ in accordance with gender.

Key Words: Family, divorce, children, positive feelings, negative feelings

GİRİŞ

Çocuğun en önemli sosyal çevresi olan aile, çocuk için çok önemli bir kurumdur. Meadows (2010)'a göre; sosyal bir varlık olan çocuğun gelişimi büyük ölçüde ailede başlamakta, öğrenmeye ilişkin becerilerin kazanılmasında ve duygularla baş edebilmenin öğrenilmesinde aile büyük rol oynamaktadır. Aile içinde bulunduğu toplumun bir birimi olarak o toplumun özelliklerini, beğenilerini, inançlarını, ön yargılarını, kısacası kültürünü yansıtmakta ve ailenin kendine özgü bir içyapısı ve işleyişi bulunmaktadır (Bulut 1990).

Aile; üyelerinin psikolojik ve fiziksel sağlığı için gerekli sevgi, şefkat, yakın ilgi ve bakımı bulabilecekleri en doğal ortamdır. Bireyin mutlu olabilmesinde ailenin çok önemli bir yeri vardır. Bu bakış açısı ile toplumun sağlıklı olabilmesinin mutlu bireylerden kurulu aileler ile mümkün olacağı söylenebilir. Aile, toplum ve birey arasındaki dengeyi sağlamaktadır (Arıkan 1996). Bazı aileler bu dengeyi sağlayabilirken, bazı aileler bu konuda başarısız olabilmektedir. Ailelerin bu başarısızlığı çoğu zaman sonu boşanma ile biten bir sürecin başlamasına neden olmakta ve bu durum aile bireylerini, özellikle de çocukları olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Jenkins (2000), de dört-

sekiz yaş arasındaki çocuklarda anne-baba arasındaki evlilik çatışması ile çocukların kısa süreli duygu ifadeleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında aile içi çatışmaların çocukların sosyal etkileşim sırasındaki kısa dönemli kızgınlık ifadelerinde ve ilişkilerdeki saldırganlıklarda kendini gösterdiği bulunmuştur. Çocuğun öfke ifade sıklığı ile anne-babanın birbirlerine fiziksel öfke sergilemesi arasında; çocuğun aşırı öfke ifadesi ile annenin sözel öfke ifadesi arasında; ayrıca evlilik çatışması ile çocuğun kısa süreli öfke ifadesi arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Aslıhan (1998) parçalanmış ve tam aileye sahip çocukların öz-kavramı, depresyon düzeyleri ve akademik başarılarını yaş ve cinsiyet yönünden karşılaştırdığı araştırmasında; boşanma durumunun, yaşın ve cinsiyetin depresyon düzeyine etki ettiğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca aile yapısı öz kavramı ve depresyon düzeyi ile akademik başarı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Eşler arası çatışma ve boşanmanın çocukların psikolojik problem düzeylerinde ve kaygılarında etkili olduğu, çatışmasız anne-babaların kız ve erkek çocuklarının diğer çocuklara oranla daha az problem yaşadığı, kız çocuklarının kaygı düzeyinin erkek çocuklara oranla daha yüksek olduğu, anne-baba arasındaki evlilik uyumunun azalması ile çocuklardaki uyum problemlerinin arttığı ifade edilmektedir (Şirvanlı-Özen, 1999a; Şirvanlı-Özen, 1999b). Araştırmalarda da görüldüğü gibi, aile içinde yaşanan çatışmalar ve bu durumun yoğun bir biçimde kendini gösterdiği boşanma süreci çocuk açısından oldukça zor bir dönemdir. Bazı ailelerde ebeveynler yaşanan sorun konusunda bir uzlaşmaya vararak, çatışma sürecini uzatmadan boşanmayı gerçekleştirebilir. Bu durumda çocuk süreçten daha az zararlı çıkabilmektedir.

Ailenin parçalanmadığı durumlarda da her an mutsuzluk tablosuna şahit olan çocukların durumu da son derece zordur. Mutsuz bir ortamda yetişen çocuklarda da pek çok duygusal ve ruhsal soruna rastlanmaktadır (Turan vd. 2007). Amato (1986), yaptığı çalışmasında ebeveyn desteğinin fazla olduğu çocuklarda psikolojik uyumun ve okul başarısının arttığı; ebeveynlerin sert cezalandırma uyguladığı durumlarda ise, uyumun ve okul başarısının azaldığı; bunun tersine aile ilişkilerinde ortaya çıkan çeşitli sorunların veya çatışmaların ise, çocuğun psikolojik uyumunu olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Ayrıca, evlilik çatışmasının, sekiz-dokuz yaş arası kız çocuklarında benlik saygısı üzerinde olumsuz etkisi yarattığını da bulmuştur. Amato ve arkadaşları (1995), yaptıkları 12 yıllık boylamsal bir çalışmada, mutsuz bir evliliğin boşanma ile sonuçlanmasının çocuklar üzerinde daha olumlu etkiler yarattığını gözlemlemişlerdir. Aynı şekilde Amato ve Keith (1991); 12 ayrı araştırmayı değerlendirdikleri bir meta-analiz sonucunda da, çok fazla çatışmanın yaşandığı

ailelerin çocuklarının benlik saygıları ve psikolojik uyumlarının, çatışmasız aile ortamındaki çocuklara ve boşanmış aile çocuklarına göre daha düşük düzeyde olduğu sonucuna varmışlardır.

Çocukların boşanmadan etkilenme dereceleri çocuktan çocuğa ya da çocukların içinde yaşadığı ortama göre farklılık gösterebilmektedir. Çocukların yaşı, cinsiyeti, anne ve babanın öğrenim durumu, ebeveynlerin boşanmadan etkilenme dereceleri, çocuğun sosyal çevresinin boşanmaya bakışı gibi birçok faktör çocuğun bu süreçteki etkilenme derecesini belirlemektedir (Baktır 2003). Richardson ve McCabe (2001), 11-17 yaş grubunda anne-babası boşanmış ve boşanmamış ergenlerin psikolojik uyumlarını inceledikleri çalışmalarında anne-babası boşanmış ergenlerin anne-babası boşanmamış ergenlere göre yaşam doyumlarının daha düşük olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca anne-babası boşanmış ergenlerin anne-babası boşanmamış ergenlere göre daha yüksek anksiyete, depresyon ve strese sahip olduklarını saptamışlardır. Kaygı düzeyi cinsiyete göre farklılık gösterebilmektedir. Erkek çocuklar evden bağımsız yetiştirilirken, kızların eve bağımlı yetiştirilmeleri çevreleriyle daha az tecrübe kazanmalarına, kaygılı olaylardan uzak durmalarına neden olabilmektedir. Dolayısıyla kız çocuğu dış çevrenin neden olduğu sorunlarla baş başa kaldığında erkeklere göre duygusal tecrübesinin az olması nedeniyle kaygı halini daha uzun süreli ve daha yoğun yaşayabilmektedir (Özdal, 2003). Çocukların, anne ya da babasından ayrı kalması nedeniyle pek çok duygusal ve ruhsal sorun(huysuzluk, kendini yalnız hissetme, uyumsuzluk, hırçınlık, bir yere ait olamama, saldırganlık, sosyal gelişimlerinde gecikme vb.) yaşadıkları görülmektedir (Turan vd. 2007).

Yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi boşanma olayının, sürecin yaşanma biçimine göre bazen az bazen çok olacak şekilde çocukları etkilediği belirtilmektedir. Boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkisinin kesin olduğu ve çocuğun yaşamının hiçbir zaman iyi olmayacağı üzerinde görüş birliği bulunmaktadır (Wolf 2000). Ebeveynleri boşanmış çocukların, gelişimsel ve psikolojik sorunlar yaşamaları açısından, diğer çocuklardan daha fazla risk altında olduğu kabul edilmektedir (Türktaşlan 2007). Kiernan (1997), parçalanmış ailelerden gelen yetişkinlerin ebeveynlik görevlerini yerine getirirken zorlandıklarını, aynı şekilde çocuklar ile olan ilişkilerini doyurucu bulmadıklarını belirttikleri saptanmıştır. Çocuğun en önemli sosyal çevresi olan ailesinin dağılması yani boşanma sürecinin çocuk üzerinde önemli etkileri olduğu gerçeğinden yola çıkarak araştırmada ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocukların duyguları ile anne babasıyla birlikte yaşayan çocukların duygularının cinsiyete göre incelenmesi, elde edilen sonuçlar doğrultusunda önerilerin sunulması amaçlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın Modeli

Ebeveynleri boşanma sürecinde olan, ilköğretim birinci kademedeki çocukların duyguları ile anne babasıyla birlikte yaşayan çocukların duygularının cinsiyete göre karşılaştırılmasının amaçlandığı bu çalışma, karşılaştırılmalı kesitsel modeldedir (Büyüköztürk vd. 2009).

Çalışma Grubu

Araştırma Ankara Adalet Sarayı'nda bulunan 9. Aile Mahkemesi'nde 2009 ve 2010 yıllarında boşanma davaları devam eden, dosyaları mahkeme kararıyla incelenmek ve bilimsel kanaat belirtmek üzere mahkemelerde görev yapan Sosyal Hizmet Uzmanı, Psikolog ve Pedagog'dan oluşan uzman heyetine gönderilen, ebeveynleri boşanma sürecinde olan yedi-on bir yaş grubundaki çocuklar ile aynı yaş ve sayıda ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocuklar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu oluşturulurken, ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocuklar (EBSÇ) ile ebeveynleriyle birlikte yaşayan çocukların (EBYÇ) gönüllü katılımı esas alınmış, ailelerde bu yaş grubunda birden fazla çocuk varsa, her bir çocuk ayrı ayrı araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu ailesi boşanma sürecinde olan yedi-on bir yaş grubundaki 40 çocuk ile anne babasıyla birlikte yaşayan 40 çocuk olmak üzere toplam 80 çocuktan oluşmuştur. Ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocuklar belirlenirken; ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocukların yaşadığı bölgeler belirlenmiş ve bu bölgelerde EBSÇ grubundaki dağılıma uygun şekilde okullardan rastsal olmayan amaçlı örnekleme seçilerek araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmanın veri toplama sürecinde yetmiş beş aileye ulaşılmış, beş ailede şartları sağlayan iki çocuktan her biri araştırmaya ayrı ayrı dahil edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen çocukların % 57,5'i kız, % 42,5'i erkektir. EBSÇ'in yaş ortalaması 9,8 olarak, EBYÇ'in yaş ortalaması ise 10 olarak belirlenmiştir. Çocukların çoğunluğunun (EBSÇ'in % 57,5; EBYÇ'in % 60) dokuz-on yaşlarında olduğu saptanmıştır. Ailesi boşanma sürecinde olan çocukların %42,5'inin iki-üç kardeş, %62,5'inin ilk çocuk olduğu, anne babasıyla birlikte yaşayan çocukların %77,5'inin iki üç kardeş, % 50'inin ilk çocuk olduğu saptanmıştır. Ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocukların % 60'ının, anne babasıyla yaşayan çocukların ise tamamının bakımı ile annesinin ilgilendiği tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan ailesi boşanma sürecinde olan çocukların annelerinin % 67,5'inin babalarının ise % 25'nin 35 yaş ve altında

olduğu, annelerinin % 27,5'inin ilkokul, babalarının %35'inin lise mezunu olduğu, anne babasıyla birlikte yaşayan çocukların annelerinin % 57,5'inin, babalarının % 25'inin 35 yaş ve altında olduğu, annelerinin % 35'inin ilkokul, babalarının %47,5'inin üniversite mezunu olduğu bulunmuştur. Ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocukların ebeveynlerinin % 37,5'inin, on bir ile on beş yıllık evlilik süreci olduğu, % 50'sinin görücü usulü ile evlendiği, ebeveynleriyle birlikte yaşayan çocukların ailelerinin ise % 45'inin on bir ile on beş yıllık evlilik süreci olduğu, % 47,5'inin tanışıp anlaşarak evlendikleri saptanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, boşanma sürecinde olan aileler ve birlikte yaşayan aileler ve çocuklarının bilgilerini belirleyebilmek amacıyla "Aile Bilgi Formu" ve "Çocuk Bilgi Formu" kullanılmıştır.

Aile Bilgi Formu: Bu form yardımı ile anne-baba yaşı, öğrenim durumu, evlilik süresi, nasıl evlendikleri ve gelir düzeyleri belirlenmiştir. Aile Bilgi Formu uygulayıcı tarafından ailelerden alınan bilgiler doğrultusunda doldurulmuştur.

Çocuk Bilgi Formu: Araştırmada, ebeveynleri boşanma sürecinde olan ve anne babasıyla birlikte yaşayan yedi-on bir yaş grubundaki çocuklara uygulanan Çocuk Bilgi Formu; çocuğun cinsiyeti, yaşı, kardeş sayısı, doğum sırası, çocuğun bakımı ile kimin ilgilendiği, kendisini neyin mutlu veya mutsuz yaptığı, mutlu ve mutsuz olduğu anlarda nasıl davrandığı ile ilgili soruları içermektedir. Ayrıca EBSÇ'lara bu sorulara ek olarak boşanma olayını nasıl öğrendikleri, boşanma durumunu öğrenince nasıl bir tepki verdikleri ve boşanma sürecinde anne-babaları ile ne düzeyde görüşebildiklerine ilişkin sorular bulunmaktadır. Çocuk Bilgi Formu boşanma davası devam eden ve uzmanlara yönlendirilen ailelerin çocuklarına yapılan ev ziyaretleri sırasında yaşadıkları yerde, anne babası ile birlikte yaşayan çocuklara ise yaşadıkları yerde ya da okullarında bireysel olarak uygulanmıştır.

Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada öncelikle veri toplama sürecinde, çalışma kapsamındaki ailelere ve çocuklara uygulanacak bilgi formları geliştirilmiştir. Araştırma kapsamında doldurulacak bilgi formlarının ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocuklara uygulanabilmesi konusunda Adalet Bakanlığı'nın ilgili yazısına dayanılarak gerekli izin alınmıştır.

Araştırma kapsamında geliştirilen formlar mahkemede görevli psikolog ve sosyal hizmet uzmanının da yardımı ile halen boşanma davası devam eden ve mahkeme uzmanlarına yönlendirilen araştırmaya katılmayı kabul eden aileler ve onların ilköğretim düzeyinde olan çocukları ile birlikte yaşayan aileler ve onların çocukları ile yapılan görüşmeler ile doldurulmuştur.

Veri toplama sürecine 01.03.2010 tarihinde başlanmış, verilerin toplanması sırasında Çocuk Bilgi Formu ve Aile Bilgi Formu araştırmacı tarafından aileler ve onların çocuklarından alınan cevaplar doğrultusunda doldurulmuştur. Veri toplama süreci planlanan zaman doğrultusunda 15.07.2010 tarihinde sona erdirilmiştir.

Verilerin Değerlendirilmesi ve Analizi

Araştırmaya katılan çocuklardan Çocuk Bilgi Formu aracılığı ile elde edilen verilerin boşanma sürecinde olup olmama durumundan etkilenip etkilenmediğini saptamak amacıyla "İki Değişken İçin Ki-Kare Testi" kullanılmıştır. Bu test; iki sınıflı (kategorik) değişken arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test etmek için yapılmaktadır (Büyüköztürk 2008).

Serbestlik derecesinin 1 olduğu ($sd=1$) tabloda gözeneklerden birinde beklenen değer 5'ten küçük olması durumunda Fisher'in Tam Olasılık Testi kullanılmaktadır. Serbestlik derecesinin birden büyük olduğu ($sd>1$) durumda ise beklenen değer 5'ten küçük olması durumunda gözenek sayısı % 20'yi aşıyorsa mantıklı birleştirmeler ya da satır/sütunun ilgili bölümü yok sayılarak çözüm aranmakta, olmadığı takdirde yorumlar çapraz tablo üzerinden sadece frekans ve yüzdeler kullanılarak yapılmaktadır (Büyüköztürk 2008).

Bunlardan dolayı tablolarda beklenen değer 5'ten küçük olmasına rağmen gözenek sayısı % 20'yi aştığı için bazı satırlarda anlamlı birleştirmeler yapılmıştır. Serbestlik derecesinin 1 olduğu tablolarda ise Fisher'in Tam Olasılık Testi kullanılarak ki-kare analizi yapılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmada boşanma sürecine ilişkin bilgiler ile, ebeveynleri boşanma sürecinde olan ve ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocukların cinsiyetlerine göre duygularına ait sonuçlar tablolar halinde verilerek tartışılmıştır.

Tablo 1. Ebeveynleri Boşanma Sürecinde Olan Çocukların Cinsiyetlerine Göre Boşanma Olayını Nasıl Öğrendiği, Boşanmayı Öğrendiğinde Ne Yaptığı ve Ebeveynleriyle Görüşme Durumuna Ait Dağılımlar ve Khi Kare Analizi Sonuçları

Boşanma süreci ile ilgili sorular	Kız (23)		Erkek(17)		Toplam(n=40)		Khi Kare Sonuçları
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Annen ile babanın ayrılacağı nasıl öğrendin? Annemden Babamdan Birlikte söylediler Diğer1	9	22,5	8	20,0	17	42,5	$\chi^2:1,919$ Sd:3 p:0,589
	1	2,5	2	5,0	3	7,5	
	8	20,0	3	7,5	11	27,5	
	5	12,5	4	10,0	9	22,5	
Annen ile babanın ayrılacağı öğrendiğinde ne yaptın? Çok üzüldüm, ağladım Hiçbir şey yapamadım, ne yapacağımı bilemedim Diğer2	12	30,0	9	22,5	21	52,5	$\chi^2:1,028$ Sd:2 p:0,598
	3	7,5	4	10,0	7	17,5	
	8	20,0	4	10,0	12	30,0	
	8	20,0	4	10,0	12	30,0	
Annenle istediğin zaman görüşebiliyor musun? Evet Hayır	21	52,5	14	35,0	35	87,5	$\chi^2:0,716$ Sd:1 p:0,634
	2	5,0	3	7,5	5	12,5	
	16	40,0	6	15,0	22	55,0	
Babanla istediğin zaman görüşebiliyor musun? Evet Hayır	7	17,5	11	27,5	18	45,0	$\chi^2:4,639$ Sd:1 p:0,033
	16	40,0	6	15,0	22	55,0	

Diğer1: Ben anlamıştım, zaten biliyordum, belli oluyordu

Diğer2: Şaşırmadım, normal karşıladım, annemle evden ayrıldık, tekrar birleşeceklerini düşündüm, saygı duydum, tepki vermedim, sevindim, mutlu oldum.

Tablo 1 incelendiğinde; araştırmaya dahil edilen çocukların % 42,5'inin boşanma olayını anneden öğrendiği, % 22,5'inin ise boşanma olayını kendisinin fark ettiği belirlenmiştir. Çocukların verdikleri cevaplar cinsiyet açısından incelenmiş ve elde edilen sonucun istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur ($p>0,05$). Çocukların % 52,5'i anne ve babasının ayrılacağını öğrendiğinde üzüldüğünü söylerken, % 17,5'inin ise hiçbir şey yapamadığını ya da ne yapacağını bilemediğini ifade ettiği tespit edilmiştir. Çocuklardan alınan bu cevapların cinsiyet açısından da anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>0,05$). Araştırmaya dahil edilen ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocukların anneleri ile görüşebilme oranının (% 87,5) babaları ile görüşebilme oranından (% 55) daha yüksek olduğu saptanmıştır. Baba ile görüşebilme durumunun cinsiyete göre anlamlı derecede farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p<0,05$). Kızların % 40'ünün babaları ile istedikleri zaman görüşebilmelerine karşın erkek çocukların ise % 15'inin babaları ile istedikleri zaman görüştükleri saptanmıştır. Sonuçlar genel olarak incelendiğinde kız ve erkek çocukların boşanma sürecinde babaları ile daha az görüştükleri, boşanma olayının daha çok anneler tarafından söylendiği ya da bu durumu çocukların kendi kendine fark ettikleri ve boşanmayı öğrenen çocukların çok ağladıkları ve üzüldükleri görülmektedir. Boşanma süreci ile birlikte çocuk, her an yanında olan ebeveynlerinden bir tanesinden ayrılmak zorunda kalmakta, onun gelişiminde önemli bir yer tutan aile kavramının farklı bir yapıya dönüştüğü gözlenmektedir. Bu durum genel olarak çocuğu olumsuz yönde etkilemektedir. Serin ve Öztürk (2007) yaptıkları araştırma sonucunda, ebeveynleri boşanmış çocuklarla, ebeveynleri boşanmamış çocukların kaygı düzeyleri ve benlik saygıları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu saptamışlardır. Ayrıca, ebeveynleri boşanmamış çocuklarda kız çocuklarının erkek çocuklarına göre daha kaygılı olduğunu ve yine ebeveynleri boşanmamış çocuklarda 9 yaş grubundaki çocukların 11 yaşındaki çocuklara göre benlik saygılarının daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Özdal (2003) ilköğretim dört ve beşinci sınıfa devam eden anne-babası ile yaşayan ve baba yoksunu olan çocukların kaygı düzeylerini incelediği araştırmasında; baba yoksunu olan 150 ve anne-babası ile yaşayan 150 çocuk olmak üzere toplam 300 çocuk ile çalışmış ve çalışma sonucunda; baba yoksunu olan çocukların sosyo-ekonomik düzey, yaş, cinsiyet, kardeş sayısı, doğum sırası ve anne-babanın öğrenim düzeyi gibi değişkenler açısından durumluk ve sürekli kaygılarının anne-babası ile yaşayan çocuklarından yüksek olduğu ve aradaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Parçalanmış ailelerden gelen çocukların, tam aile çocuklarına göre benlik saygısı düzeylerinin düşük olduğu, ayrıca kaygı düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir (Öztürk 2006). Ebeveyni boşanmış olan çocukların depresyon düzeylerinin, ebeveynleri boşanmamış olan çocuklara

göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır (Aral ve Gürsoy 2000). Araştırma sonuçlarından da anlaşıldığı gibi boşanma ya da boşanma sürecinde çocukların olumsuz yönde etkilendikleri, bu durumun çocukları çok fazla üzdüğü görülmektedir.

Tablo 2. Ebeveynleri Boşanma Sürecinde Olan ve Ebeveynleriyle Birlikte Yaşayan Çocukların Cinsiyetlerine Göre Yaşadıkları “Mutlu Olma” Duygusuna İlişkin Sonuçlar

Mutlu olma durumları	EBSÇ (n=40)				EBYÇ (n=40)				Khi Kare Sonuçları Boşanma	Khi Kare Sonuçları Cinsiyet
	KIZ		ERKEK		KIZ		ERKEK			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Seni en çok mutlu eden davranışlar ?										
Derslerimde n iyi not almam	4	10,0	5	12,5	16	40	11	27,5	$X^2:26,744$ Sd:3 p:0.000	EBSÇ $X^2:4,240$ Sd:3 p:0,375 EBYÇ $X^2:1,632$ Sd:3 p:0,803
Annemin benimle ilgilenmesi	7	17,5	7	17,5	1	2,5	1	2,5		
Anne-babamın kavga etmemesi	8	20,0	2	5,0	1	2,5	0	0		
Diğer1	4	10,0	3	7,5	5	12,5	5	12,5		
Mutlu olduğunda yaptığın davranışlar										
Ailemle kutlarım	7	17,5	5	12,5	12	30,0	10	25,0	$X^2:6,852$ Sd:4 p:0.000	EBSÇ $X^2:6,445$ Sd:4 p:0,168 EBYÇ $X^2:8,041$ Sd:4 p:0,090
Kendi başıma eğlenirim	3	7,5	1	2,5	1	2,5	4	10,0		
Annemle paylaşırım	10	25,0	5	12,5	7	17,5	2	5,0		
Babamla paylaşırım	0	0	4	10,0	0	0	1	2,5		
Diğer2	3	7,5	2	5,0	3	7,5	0	0		
Seni mutlu eden davranışı ilk söylediğin kişi?										
Anne	17	42,5	8	20,0	19	47,5	12	30,0	$X^2:2,202$ Sd:2 p:0.532	EBSÇ $X^2:10,066$ Sd:2 p:0.018 EBYÇ $X^2:4,584$ Sd:2 p:0.205
Baba	1	2,5	7	17,5	1	2,5	4	10,0		
Diğer3	5	12,5	2	5,0	3	7,5	1	2,5		

Diğer1(Babamla vakit geçirmek, kardeşlerimle olmak, tatile gitmek, hediye almak)

Diğer2(Kendi başıma eğlenirim, arkadaşşıma anlatırım, heyecandan konuşmam)
Diğer3(kardeş, dede, babaanne, arkadaş)

Bu sonuçlar dikkate alındığında çocuk-anne ilişkisinin boşanma sürecinde de yüksek oranda korunduğu görölmektedir. Ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocukların bu olayı kendi içlerinde ciddi bir şekilde yaşadıkları ve önceliklerini bu çerçevede belirledikleri, ebeveynleri birlikte yaşayan çocukların ise aile ile ilgili konularda ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocuklardan nispeten daha az sorun yaşadıkları ve bu sebeple eğitim ile ilgili konulara daha fazla yöneldikleri görölmektedir. Boşanma sürecinin çocuklarda önemli etkiler yarattığı sorulan sorulara verilen cevaplarda da açık bir şekilde görölmektedir.

Tablo 3. Ebeveynleri Boşanma Sürecinde Olan ve Anne Babasıyla Birlikte Yaşayan Çocukların Cinsiyetlerine Göre Yaşadıkları “Üzgün Olma” Duygusuna İlişkin Sonuçlar

Üzgün olma durumları	EBSC (n=40)				EBYÇ (n=40)				Khi Kare Sonuçları Cinsiyet
	KIZ		ERKEK		KIZ		ERKEK		
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Seni en çok üzen eden davranışlar?									
Kimseyle benimle ilgilenmemesi	6	15,0	7	17,5	2	5,0	4	10	EBSC X ² :3,762 Sd:5 p:0,584
Okulda başarısız olmak	3	7,5	3	7,5	13	32,5	5	12,5	
Arkadaşlar tarafından dışlanmak	3	7,5	1	2,5	5	12,5	0	0	EBYÇ X ² :12,696 Sd:4 p:0,026
Evede tartışmanın olması	5	12,5	1	2,5	0	0	3	7,5	
Aileden birini görememek	5	12,5	3	7,5	3	7,5	5	12,5	
Diğer1	1	2,5	2	5,0	0	0	0	0	
Üzülmediğimde yaptığın dav.lar									
Ağlarım	4	10,0	6	15,0	5	12,5	1	2,5	EBSC X ² :2,778 Sd:3 p:0,596
Sessiz kalırım	4	10,0	4	10,0	5	12,5	6	15,0	EBYÇ X ² :2,004 Sd:3 p:0,735
Birine anlatırım	12	30,0	5	12,5	8	20,0	8	20,0	
Diğer2	3	7,5	2	5,0	5	12,5	2	5,0	EBSC X ² :0,855 Sd:2 p:0,652
Seni üzen davranışı ilk söylediğin kişi?									
Anne	16	40,0	11	27,5	16	40,0	15	37,5	EBYÇ X ² :1,352 Sd:2 p:0,508
Baba	3	7,5	4	10,0	4	10,0	2	5,0	
Arkadaş	5	12,5	2	5,0	3	7,5	0	0	EBYÇ X ² :2,863 Sd:2 p:0,239

Diğer1 (Maddi konular ve oyunla ilgili)

Diğer2 (O gece uyuyamam, bir şey olmamış gibi davranırım, bilmem)

Tablo 3 incelendiğinde; ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocukların % 32,5'inin (kız+erkek) kimsenin kendisi ile ilgilenmemesine üzüldüğü, % 42,5'i (kız+erkek) kendilerini üzen davranışı biri ile paylaştıklarını belirtirken, ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocukların % 45'i (kız+erkek) okulda başarısız olmasının kendilerini üzdüğünü, % 40'ı (kız+erkek) kendilerini üzen davranışı biri ile paylaştığını belirtmiştir. Araştırmaya dahil edilen çocukların çoğunlukla (EBSÇ: % 67,5 (kız+erkek); EBYÇ: % 77,5(kız+erkek)) kendilerini üzen olayı ilk olarak annelerine söyledikleri saptanmıştır. Çocukları üzen davranışların boşanma sürecinde olup olmama durumundan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilendiği ($p<0,05$), üzüldüğünde yaptığı davranışların ve üzüldüğü davranışı ilk söylediği kişinin boşanma sürecinde olup olmama durumundan etkilenmediği ($p>0,05$) belirlenmiştir. Ebeveynleri birlikte yaşayan çocuklarda kendilerini en çok üzen davranışın cinsiyete göre anlamlı derecede farklılaştığı ($p<0,05$) görülmektedir. Ebeveynleri birlikte yaşayan kızların yarısından fazlasının erkeklerin ise yaklaşık 1/3'ünün okulda başarısız olmanın kendisini en çok üzdüğünü söylediği belirlenmiştir. Bu durum daha önemli bir problem olmadığı takdirde kız çocukların erkek çocuklara göre okul başarısını daha fazla önemsedikleri şeklinde yorumlanabilir.

Sonuçlar genel olarak incelendiğinde Tablo 2'de; çocukları mutlu eden davranışların ve mutlu olduğunda yaptıkları davranışın boşanma sürecinde olup olmama durumundan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilendiği ($p<0,01$), mutlu olduğu davranışı ilk söylediği kişinin boşanma sürecinde olup olmama durumundan etkilenmediği ($p>0,05$), ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocukların mutlu olduğu davranışı ilk söylediği kişinin çocuğun cinsiyetine göre anlamlı derecede farklılaştığı ($p<0,05$), ebeveynleri boşanma sürecinde olan kızların büyük çoğunluğunun mutlu olduğu davranışı ilk olarak annesine söylediği, erkeklerin ise birbirine yakın oranda anne ve babasına söylediği belirlenmiştir. Ebeveynleri birlikte yaşayan çocuklarda kendilerini en çok üzen davranışın cinsiyete göre anlamlı derecede farklılaştığı ($p<0,05$) görülmektedir. Tablo 3' de ise; çocukları üzen davranışların boşanma sürecinde olup olmama durumundan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilendiği ($p<0,05$), üzüldüğünde yaptığı davranışların ve üzüldüğü davranışı ilk söylediği kişinin boşanma sürecinde olup olmama durumundan etkilenmediği ($p>0,05$) belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuçların bir biri ile örtüştüğü ve çıkan sonuçların birbirini tamamladığı belirlenmiştir. Bu sonuçlar dikkate alındığında çocukların genel olarak günlük yaşamlarında meydana gelen değişikliklerden doğrudan etkilendikleri, sürecin

zorluk derecesi değişmesine rağmen anne-çocuk ilişkisinin korunduğu, ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocukların eğitim konusuna daha fazla yöneldikleri görülmektedir. Jeffrey (1998) evde şiddete tanıklık eden çocukların şiddete tanık olmayanlara göre anksiyete, mizaç, benlik saygısı, öfke ve depresyon gibi alanlarda daha fazla sorun yaşadıklarını belirtmiştir. Fiyakalı(2008) anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba öğrenim düzeyi ve algılanan anne-baba tutumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını karşılaştırmalı olarak incelemiş ve anne-babası boşanmış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının daha yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur. Boşanma sürecinde olan çocukların genellikle aile odaklı cevaplar verdikleri, anne babasıyla birlikte yaşayan çocukların ise okul odaklı cevaplar verdikleri belirlenmiştir. Boşanma süreci çocukların olumsuz duygular yaşamalarına neden olabilmektedir. verilen cevaplara bakıldığında bazı noktalarda cinsiyet açısından farklılıklar görülebilmektedir. Frost ve Pakiz(1990) tarafından yapılan çalışmada kızların erkeklere göre boşanma sürecinden daha fazla etkilendikleri belirlenmiştir. Emery ve arkadaşları (1999) yaptıkları çalışmada ebeveynlerin evlilik durumlarının ve aile yapılarının çocukların davranışları üzerinde önemli etken olduğunu bildirmişlerdir. Anne-babası boşanmış ve tam ailelerde yaşayan ergenlerin yaşadıkları sorunlar karşılaştırmış, anne-babası ile birlikte yaşayan ergenlerin, parçalanma nedeniyle tek ebeveyniyle yaşayan ergenlere göre nevroitik eğilimlerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kuyucu 1999). Aral ve Başar (1998), aile parçalanma durumunun çocukların kaygı düzeyinde önemli bir fark yarattığını tespit etmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma, ebeveynleri boşanma sürecinde olan ilköğretim birinci kademedeki çocuklar ile anne babasıyla birlikte yaşayan çocukların duygularının cinsiyete göre incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında ailesi boşanma sürecinde olan toplam 40 çocuk ile ve anne babasıyla birlikte yaşayan 40 çocuk olmak üzere toplamda 80 çocuk ile çalışılmıştır.

Sonuçta; boşanma süreci ile birlikte çocukların anne bakımından yoksun kalabildikleri, ebeveynleri ile düzenli görüşme imkânı bulamadıkları belirlenmiştir.

Çocukların kendilerini en mutlu eden ve en çok üzen davranış ile çocukların mutlu olduklarında yaptıkları davranışların boşanma

durumundan etkilendiği saptanmıştır($p \leq 0.05$). Ailesi boşanma sürecinde olan çocuklarda baba ile istediğinde görüşebilme ve mutlu olduğu davranışı ilk söylediği kişinin cinsiyete göre değişebildiği tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Ailesi boşanma sürecinde olan çocukların mutlu oldukları ve mutsuz oldukları anları genelde aileleri üzerinden tanımladıkları, anne ve babasının ayrılacağını büyük oranda anneden öğrendiği, boşanma olayına çoğunlukla üzüldükleri ve ağladıkları, çocukların büyük oranda anneleri ile görüşebilmelerine karşın baba ile görüşebilme durumunun cinsiyete göre değişebildiği ve kız çocukların erkek çocuklara göre daha fazla oranda babaları ile görüşebildikleri belirlenmiştir. Anne babasıyla birlikte yaşayan çocukların ise mutlu ve mutsuz oldukları anları genelde okul yaşantıları üzerinden tanımladıkları ve kendilerini en çok üzen davranışın cinsiyete göre değişebildiği tespit edilmiştir($p < 0.05$).

Elde edilen bu veriler sonucunda; kız ve erkek çocuklarının süreçten farklı şekilde etkilenebildikleri dikkate alınarak bu etkileri azaltabilmek için boşanma sürecinde olan aile bireylerine boşanma süreci ve sonrasında Aile Danışma Merkezleri'nde, üniversitelerin ilgili bölümlerinde ve okullarda anne-baba eğitimi ve psiko-sosyal destek alabilmeleri konusunda imkanlar artırılabilir. Bu desteğin sağlanabilmesi ve yaygınlaştırılması konusunda belediyeler, toplum merkezleri ve sağlık ocakları aracılığı ile de bireylere danışmanlık hizmetleri sunulabilmesi gibi alternatif yollar kullanılabilir. Okullarda sayıları her geçen gün artan bu çocuklar konusunda özellikle rehberlik servisleri ve sınıf öğretmenleri nezdinde çalışmalarını yapılarak çocukların okullarda takibi sağlanabilir ve bu sayede boşanma süreci ile birlikte daha çok aile konularında kaygılar taşıyan çocukların eğitim süreçlerinin aksamaması için çeşitli tedbirler alınabilir. Boşanma sonrası çocukların ebeveynleri ile görüşme durumlarının cinsiyete göre değiştiği dikkate alındığında bu durumun düzeltilmesine dönük olarak mahkeme kararlarının doğru biçimde uygulanması konusunda Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri aracılığı ile denetim sağlanabilir. Boşanan ebeveynlerin sonraki süreçte çocukları ile olan ilişkilerindeki sorunların giderilebilmesi ve onların çocuğa yaklaşımı konusunda düzenli ve zamanında yardım almalarının sağlanabilmesi için Aile Mahkemeleri'nde boşanma sonrası izleme çalışmaları yapılarak sürecin çocuk açısından etkileri azaltılabilir.

KAYNAKLAR

- Amato, P.R. (1986). Marital Conflict, The parent-child relationship and child self-esteem. National Council on Family Relations, 35, 403-410.
- Amato, P. R. and Keith B. (1991). Parental Divorce And Well-Being: A Meta-Analysis, Journal of Marriage and the Family, 53, 43-58.
- Amato, P.R., Loomis L.S. and Booth A. (1995). Parental Divorce, Marital Conflict and Offspring Well-Being During Early Adulthood, Social Forces, 73 (3), 895-915.
- Aral, N. ve Başar, F. (1998). Çocukların kaygı düzeylerinin yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey ve ailenin parçalanma durumuna göre incelenmesi. Eğitim ve Bilim, 22 (110), 7-12.
- Aral, N. ve Gürsoy, F. (2000). Boşanmış ve boşanmamış ebeveynlerin çocuklarının depresyon düzeyleri üzerine bir araştırma. Toplum ve Sosyal Hizmet, 1, 18-28.
- Arıkan, Ç.(1996). Halkın boşanmaya ilişkin tutumları. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Aslıhan, M. N. (1998). Parçalanmış ve tam aileye sahip çocukların öz kavramı depresyon düzeyleri ve akademik başarılarının yaş ve cinsiyet yönünden karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Baktır, S. (2003). Aile Mahkemeleri. İzmir: Yetkin Yayınları.
- Bulut, I. (1990). Evlilik Kurumu ve Aile İlişkileri. Aile Yazıları, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2008). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Emery, R. E., Waldron, M., Kitzmann, K. M. and Aaron, J. (1999). Delinquent behavior, future divorce or nonmarital childbearing and externalizing behavior among offspring: A 14 year prospective study. Journal of Family Psychology, 13 (4), 568-579.
- Fiyakalı, N.C. (2008). Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarının

Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Frost, A.K. ve Pakiz, B. (1990). The effects of marital disruption on adolescents: Time as a dynamic. *American Journal of Orthopsychiatry*, 60(4), 544-555.

Jeffrey, L. (1998), *Managing Your Divorce, Problems associated with children witnessing domestic violence*, National Council of Juvenile and Family Court Judges, Nevada.

Jenkins, J.M. 2000. Marital conflict and children's emotions; The Development of an Anger Organization. *Journal of Marriage and The Family*, 62 (8), 723-736.

Kiernan, K. (1997). The legacy of parental divorce: Social, economic and demographic experiences in adulthood. *Journal of Law, Policy and the Family*, 10 (2), 233-249.

Kuyucu, Y. (1999). Anne-Babası Boşanmış ve Birlikte Yaşayan Lise Öğrencilerinin Uyum Sorunlarının Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Meadows, S. (2010). *The Child As Social Person*. Child and Parents, New York: Routledge.

Özdal, F. (2003). İlköğretim Dört ve Beşinci Sınıfa Devam Eden Anne-Babası İle Yaşayan ve Baba Yoksunu Olan Çocukların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Öztürk, S. (2006). Anne-Babası Boşanmış 9-13 Yaşlarındaki Çocuklar İle Aynı Yaş Grubundaki Anne-Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Richardson, S. ve McCabe, M.P. (2001). Parental Divorce During Adolescence and Adjustment in Early Adulthood, *Adolescence*, 36 (143), 467-489.

Serin, B. N. ve Öztürk, S. (2007). Anne-Babası Boşanmış 9-13 Yaşlarındaki Çocuklar ile Aynı Yaş Grubundaki Anne-Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri Ahi

Evrans Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 8, 2, 117-128.

Şirvanlı-Özen, D. (1999a). Eşler arası çatışma ve boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri I: Davranış ve uyum problemleri. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 6 (1), 19-29.

Şirvanlı-Özen, D. (1999b). Eşler arası çatışma ve boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri II: Sosyal destek. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 6 (2), 83-88.

Turan, Z., Doğan, M., Uzuner, K., İftar, G., İftar, E., Kapçı, A., Uzuner, Y., Tanrıdiler, A., Karasu, G., Karasu, P. ve Kaya, P. (2007). Çocuk Ruh Sağlığı ve Kişilerarası İletişim Becerileri. Çocuğun Ruhsal Gelişimini Etkileyen Ruhsal Yaşam Olayları, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Türkaslan, N. (2007). Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Baş Etme Yolları. Aile ve Toplum Dergisi, 3 (11), 99-107.

Wolf, E. A. (2000). Boşanmanız Şart mıydı?, Ankara: Sistem Yayıncılık.